

VILÁG- TÖRTÉNET

6. (38.) évfolyam 2016. 3.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **JAMES P. NIESSEN**
A BEFOGADÁS KULTÚRÁJA
ÉS AZ 1957. JANUÁRI OSZTRÁK MENEKÜLTKEVÓTA-INDÍTVÁNY
- **KECSKÉS D. GUSZTÁV**
A NATO ÉS AZ 1956-OS MAGYAR MENEKÜLTEK
- **NAGY ANDRÁS**
A MAGYAR MENEKÜLTÜGY AZ ENSZ VIZSGÁLÓBIZOTTSÁGA ELŐTT
- **TIPHAINÉ ROBERT**
MAGYAR MENEKÜLTEK HAZATÉRÉSE SVÁJCBÓL 1956 UTÁN
- **BALOGH BALÁZS**
AZ 1956-OS MENEKÜLTEK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJA
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN
- **SZEMLE**
HAMERLI PETRA, KECSKÉS D. GUSZTÁV,
BODOR MÁRIA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano, Farkas Ildikó,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

6. (38.) évfolyam 2016. 3.

TARTALOM

1956 mint menekültválság. Új olvasatok egy ismert történethez (Stefano Bottoni)	331
<i>Tanulmányok</i>	
James P. Niessen: A befogadás kultúrája és az 1957. januári osztrák menekültkvóta-indítvány	337
Kecskés D. Gusztáv: A NATO és az 1956-os magyar menekültek	357
Nagy András: A magyar menekültügy az ENSZ vizsgálóbizottsága előtt. Bang-Jensen küzdelme ügynökökkel és bürokratákkal	373
Deák Nóra: „Operation Mercy” – lehetetlennek tűnő küldetés? Az 1956-os menekültek fogadtatása az Egyesült Államokban	397
Tiphaine Robert: Magyar menekültek hazatérése Svájcban 1956 után. A hazatérés okai és interpretációi a propaganda-hadjáratban	413
Kovács Attila: A magyar menekültkérdés kezelése Jugoszláviában, 1956–1957	433
Lénárt András: Felnőtté válás és integráció az Ausztriában letelepült 1956-os emigráns diákok körében	451
Balogh Balázs: Az 1956-os menekültek társadalmi integrációja az Egyesült Államokban	469
<i>Szemle</i>	
Magyar–szentszéki kapcsolatok 1920-tól napjainkig (Hamerli Petra)	485
Kulturális diplomácia a nemzetközi feszültségek közepette. Franciaország Közép- és Kelet-Európában (1936–1940, 1944–1951) (Kecskés D. Gusztáv)	490
Tanulmányok a ruszisztika műhelyéből (Bodor Mária)	495

Jelen számunkat szerkesztette: Stefano Bottoni

Tanulmányok a ruszisztika műhelyéből¹

2015-ben ünnepelte az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ruszisztikai Központja fennállásának 20., szellemi elődje, a Magyar Ruszisztikai Intézet pedig a 25. évfordulóját. Ennek tiszteletére az intézet tanulmánykötetet jelentetett meg.

A kötet öt nagy részre oszlik. Az elsőben historiográfiai tanulmányok szerepelnek. Szvák Gyula, a kötet szerkesztője *Az oroszágismeret budapesti iskolája* című nyitó tanulmányában a történeti ruszisztika első magyarországi műhelyének megalakulását, főbb eseményeit és elért eredményeit mutatja be. Kiemeli az orosz történelem kutatásának hazai és nemzetközi szinten is kimagasló alakjait és fő kutatási témáikat (Krausz Tamás, Szvák Gyula, Szili Sándor, Filippov Szergej, Gyóni Gábor, Sz. Bíró Zoltán, V. Molnár László), számba veszi a *Ruszisztikai Könyvek* sorozatban megjelent monográfiákat. Az intézet számos konferenciával és kiadvánnyal segítette a hazai orosz-szovjet kutatások eredményeinek nyilvánossá tételét, jó kapcsolatokat ápol a ruszisztikai kutatásokat végző hazai és nemzetközi intézményekkel. Emellett a fiatalok számára is teret enged: 2010-től az ELTE-n „ruszisztika” szakot indított be, és ebben az évben került felvételre az első doktorandusz hallgató az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájában az önálló *Ruszisztikai Programra*.

Medzibrodzsky Alexandra tanulmányában Franciszek Duchiński (1816–1893) „ukranofil lengyel” teóriáját, valamint Nyikolaj Kosztomarov (1817–1885) és Baudouin de Courtenay (1845–1929) kritikai állásfoglalásait veszi szemügyre (*Az „árja” szlávok és a „turáni” moszkoviták: F. Duchiński teóriájának kritikai visszhangja*). Duchiński faji alapon osztotta Eurázsia népeit „árjára” és „turánira”, tagadta az orosz nép szláv származását, a lengyel és az ukrán nép rokonságát az orosz néppel. Kosztomarov a korai ukrán nacionalizmus nézőpontjából kritizálta Duchiński teóriáját, Jan Baudouin de Courtenay lengyel nyelvész pedig tudományos szempontból látta azokat megalapozatlanoknak.

A meghatározó orosz történelmi folyóirat, a *Rosszijszkaja Isztorija* (2009-ig *Otyecsesztvennaja Isztorija*) 2007–2012 közötti főszerkesztője, Andrej Medusevszkij tevékenységének szentelt figyelmet Suhajda Szabolcs *Tendenciák az orosz történetírásban az elmúlt évek tükrében. Andrej Medusevszkij főszerkesztői tevékenysége a Rosszijszkaja Isztorija élén* címet viselő tanulmányában. A szerző azt vizsgálja, hogy Medusevszkij főszerkesztői munkássága valóban éles irányváltást jelentett-e a lap szemléletmódjában és hozott-e új eredményeket az orosz historiográfia számára. Suhajda Szabolcs a folyóirat 2002/1. számától az 2014/2. számáig tekintette át a neves kiadványt, és arra a következtetésre jut, hogy Medusevszkij korábban kevesebbet vizsgált témákhoz nyúlt, ám a kérdéskörökben konstruktív vita nem

¹ *A mi Ruszisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra.* Szerk.: Szvák Gyula. Bp., Russica Pannonica, 2015. 415 p. (Ruszisztikai Könyvek, 40.)

bontakozott ki, és főszerkesztői állásfoglalása ellenére a történettudomány mint tényleges tudomány háttérbe szorult.

A kötet második részében középkor- és kora újkori történeti tanulmányok találhatók. Szili Sándor a kagán titlust vizsgálta meg *A ruszok kagánja. A kagán szó előfordulásának kérdéséhez a 11. századi kijevi uralkodók címerhasználatában* című tanulmányában. Gyóni Gábor pedig a 12. századi Rusz belharcaira fordított figyelmet (*Oleg Szvjatoszlavics: törésvonalak és értékválasztások*). Szaniszló Orsolya I. Péter cár reformjainak nőket érintő csoportjait tekinti át (*A nők társadalmi integrációjának kezdete a péteri reformok nyomán*). A 18. századot megelőzően az előkelő hölgyek elszigetelve éltek, szigorú szabályok és tradíciók között, kiszorultak a társasági életből. A szerző bemutatja a „tyerem” (zárt női lakosztály) intézményét, ami már Alekszej cár halála után bomlani kezdett, és I. Péter törölte el végleg. A nők társadalmi integrációját segítette a társasági események koedukációja, Nagy Péter a nők kötelességévé tette az aktív szerepet a társadalomban, az összejöveteleken való megjelenést. A szerző kiemeli, hogy a nyugati mintát követő reformok megszüntették a nemi szegregációt, és bár a gyengébbik nem társadalmi integrációját nem tűzték ki célul, hatásukra a 18. században a nemes hölgyek a környezetük cselekvő tagjaivá, számon tartott tényezőivé léptek elő.

A kötet újkorral foglalkozó részében hat tanulmány kapott helyet. Sz. Bíró Zoltán az Orosz Birodalom 19. századi politikai rendszerét vizsgálta meg (*Oroszország a 19. század második felében: a politikai rendszer szerkezete és legfontosabb elemei*). A szerző hangsúlyozza, hogy az orosz egyeduralkodó monarchiában (*szamogyersavnaja monarhija*) a teljes jogú és szuverén főhatalom elve I. Pétertől II. Miklósig formálisan megmaradt, azonban komoly változásokon esett át. A 19. század első harmadára kialakult a „liberális abszolutizmus”, amelyben a cár volt minden törvény végső jóváhagyója, ám az érvényben lévő törvények figyelembevételével. A század végére az uralkodó döntéseinek korlátokat szabtak az államigazgatás hagyományai, a közvélemény, az írott normák és a polgári jog szabályai. Sz. Bíró Zoltán arra a megállapításra jut, hogy a 18. század elejétől Oroszországban is kezdtek elválni egymástól a hatalmi ágak, és a 19. század második felére kialakult a hármas tagoltságú keret (az Államtanács mint a törvényhozás, a Miniszterek Bizottsága, illetve a Miniszterek Tanácsa mint a végrehajtás és a Szenátus mint az igazságszolgáltatás intézménye), ami elvi alapjává válhatott volna a tényleges hatalommegosztásnak.

V. Molnár László a kevésbé ismert magyar származású jogtudós, Balugyánszky Mihály (1769–1847) I. Sándor és I. Miklós orosz cárok alatti orosz modernizációs törekvések előkészítésében betöltött szerepét, főbb reformjavaslatait ismerteti (*Egy „hungarus” tudós két cár szolgálatában. Balugyánszky Mihály, 1769–1847*). A tudós kiemelkedő eredményeket ért el az Orosz Birodalom gazdasági, pénzügyi, jogi és oktatásügyi területein, fontos szerepet töltött be a pétervári egyetemen, a Törvényszerkesztő Bizottságban és a pénzügyminisztériumban. Reformjai döntően hozzájárultak a napóleoni háborúkban eladósodott birodalom pénzügyi problémáinak megoldásához, és legalább ilyen fontosak voltak az igazságügyi minisztérium államtitkáráként írt – az orosz jogtörténetírásban maradandó értékűnek számító – jogtudományi művei, emellett aktívan kivette a részét I. Miklós uralkodása idején a kodifikációs munkából.

Az „ottomán örökség” felosztását érintő tiltsi és erfurti találkozók, a Szentpéterváron lefolyt egyeztetések képezik Bodnár Erzsébet vizsgálatának tárgyát (*Francia–orosz tárgyalások az Oszmán Birodalom felosztásáról, 1807–1808*). A szerző hangsúlyozza, hogy a keleti kérdés volt az egyetlen terület, ahol a két nagyhatalom közeledhetett egymáshoz. Tiltsiben nem született írásos megállapodás az Oszmán Birodalom felosztásáról, Napóleon és I. Sándor arról döntöttek, hogy egy későbbi időpontban fogják megvitatni a kérdést. A Török Birodalmat érintő nagyhatalmi osztozkodás a francia–orosz diplomáciai tárgyalások témája maradt, és az

erfurti találkozóiig több stádiumon ment keresztül. A Szentpéterváron folyó orosz–francia egyeztetések arról tanúskodnak, hogy Napóleonnak nem állt szándékában feldarabolni az Oszmán Birodalmat, valódi célja az volt, hogy lekösse az orosz diplomácia figyelmét és távol tartsa az európai ügyekben való aktív részvételtől. A cári kabinet pedig a francia uralkodó szándékait kívánta kipuhatolni, és továbbra is csak az Oszmán Birodalom részleges felosztása mellett állt. A megváltozott nemzetközi viszonyok között lezajlott erfurti találkozó az orosz diplomácia győzelmével ért véget, és az orosz kabinet Erfurt után az Oszmán Birodalom integritásának megőrzése mellett állt ki.

Mészáros Zsófia tanulmányában a 19. századi orosz nihilizmus ikonikus alakjának szentelt figyelmet (*Dmitrij Piszarev, az orosz nihilizmus alternatív gondolkodója*). A szerző bemutatja az orosz nihilizmus két táborát, Turgenyev *Apák és fiúk* című regényének hatását az ideológiára. Cikkein keresztül rajzolja meg Piszarev (1840–1868) eszméinek fejlődését, változását a kezdeti (1863-ig tartó), önmagán kívül mindent tagadó, radikálisabb felfogástól az utilitarista és szociálisan érzékenyebb irányvonalig.

Szintén az orosz radikalizmusról írt tanulmányt Filippov Szergej, aki bevezetőjében felhívja a figyelmet arra, hogy mivel az erőszak, a merénylet és a gyilkosságok éles ellentétben állnak a civilizált társadalmakban elfogadott erkölcsi normákkal, a politikai terrornak szüksége van ideológiai megalapozásra, az erőszak elfogadhatóvá tételére. „*A lágyszívű gyilkosok.*” *A politikai terror igazolása Oroszországban a 19. század utolsó harmadában* című tanulmányában azt vizsgálja, hogy a terrort igazolni kívánó érvrendszer az orosz radikális mozgalom terrorista szárnyában az 1870–1880-as évek fordulóján milyen elemekből épült fel. Áttekinti a II. Sándor reformpolitikájával elégedetlen radikális mozgalom kezdeteit, bemutatja Szergej Nyecsajev forradalmi koncepcióját, amelyben a széles körű terror fontos szerepet kapott a népi felkelés előkészítésében, mert Nyecsajev szerint a forradalmár számára minden erkölcsös, ami a forradalom győzelmének kedvez, és minden erkölcstelen, ami akadályozza azt. A szerző elénk tárja az 1870-es évek elején kibontakozó narodnyik mozgalmat és annak sikertelenségét, ami miatt a narodnyikok körében előtérbe került a terror, majd a forradalmi terror a cári rendszer elleni harc fő eszközévé vált. A politikai terror morális igazolását az „önvédelem”, az „igazságos bosszú” (ami „erkölcsi kötelesség”, az „önbecsülés bizonyítéka”) jelentette, amit a cárból és magas rangú cári tisztviselőkből félelmetes ellenséget megrajzoló új érvelés követett. A Népkarantagjai a politikai gyilkosságot az önkényuralom elleni harc általánosan alkalmazható eszközének tartották. A szerző hangsúlyozza azonban, hogy a II. Sándor elleni 1881. március 5-én sikerrel járó merénylet nem vezetett el sem népfelkeléshez, sem kormány általi reformintézkedésekhez, ellenben az új cár konzervatív fordulatot hajtott végre, erőteljes represszióval.

Vera Zaszulics, Fjodor Trepov pétervári rendőrfőkapitány ellen 1878 januárjában merényletet elkövető forradalmárnő életútjáról írt tanulmányt Nagy Szilvia (*Vera Ivanova Zaszulics. A „terrorizmustól” a marxizmusig*). A szerző bemutatja az „évszázad perét”, Zaszulics bírósági felmentő ítéletét és annak hatását a korabeli orosz társadalom csoportjaira (a konzervatívok a felmentést a további bajok kiindulópontjának tekintették, a forradalmárok pedig úgy értelmezték, hogy a társadalom jelentős része szimpatizál a hatalom elleni harccal, és esélyük van mentesülni a fegyveres merénylet következményei alól, illetve megszülettek a politikai terrort igazoló „elméleti” alapvetések is). Nagy Szilvia hangsúlyozza, hogy Zaszulics nem tekintette magát terroristának, mégis az orosz forradalmi mozgalom új korszakának elindítójává vált. A per után Zaszulics Genfbe távozott, ahol közeli kapcsolatba került Plehanovval, és fontos szerepet játszott a tudományos alapokon álló orosz marxizmus elméletének megalapozásában. Az egykori merénylőnő határozottan bírálta a narodnyik eszméket és a politikai terrorizmust.

A szovjet történelem egyes kérdéseit vizsgálja a kötet következő része, melynek indító tanulmányában Szilágyi Ákos a sztálini totalitárius állam formalista művészetéhez való viszonyulását mutatja be (*Allam és formalizmus*). Az úgynevezett marrista nyelvtudományi iskola ellen irányuló, a *Pravda* lapjain megjelenő 1950-es nyelvészeti vita, s abban Sztálin személyes szerepvállalásának miérettjeire keresi a választ A „tudós” Sztálin. A *marrizmus-vita* című tanulmányában Havas Ferenc. Meglátása szerint a vita megkreálásának célja az volt, hogy Sztálin tudósként megnyilvánulhasson. A motivációnak pszichikai és politikai okai egyaránt voltak. A legsúlyosabb politikai megfontolás az volt, hogy a nyelv ürügyén tett fejtegetései lehetőséget adtak Sztálinnak, hogy a sorok mögötti apodiktikus társadalomfilozófiai érvek alapján hitelesítse a fennálló pártállami berendezkedés, a politikai hatalomkoncentráció és eszmei kizárólagosság megkérdőjelezhetetlen szükségességét.

A II. világháború „magyar fejezetének”, a szovjet területek majd hároméves megszállásának alig ismert történetéről írt tanulmányt Krausz Tamás és Varga Éva Mária. 1941 őszétől a magyar csapatok megszálló feladatokat láttak el, a magyar rendfenntartás Ukrajnára, Oroszország brjanszki, kurszki és voronyezsi területeire, Belorusszia jelentős vidékeire terjedt ki. Mivel több tízezer katona szolgált a Szovjetunióban, ahol több mint 19 millió civil esett áldozatul, a szerzők hangsúlyozzák, hogy a háborús népiártás eseményeit komoly vizsgálat alá kell helyezni. Ezt a célt szolgálja a szerzőpáros *Az elhallgatott népiártás: magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban* című tanulmánya is. A náciknak a Szovjetunió területén folytatott partizánellenes intézkedései és a helyi zsidóság kiirtása közötti összefüggéseket vizsgálja Fóris Ákos (*Partizán- és zsidópolitika a keleti fronton*).

Orosz nyelvészeti és kultúrtörténeti tanulmányok kaptak helyet a kötet ötödik részében. Kiss Ilona Pavel Florenszkijnek (1882–1937) szentelt figyelmet (*Egy Oroszországkép születése és szertefoszlása. Megjegyzések Pavel Florenszkij, a kultúraalapító portréjához*). Schiller Erzsébet Markovits Rodion, az első magyar könyves világsiker szerzőjének két művében (*Szibériai garnizon, 1927 és Aranyvonat, 1929*) vizsgálja meg az orosz lélek és a hadifogság, az orosz táj korabeli rajzolatát („Tejjel-mézzel folyó Szibéria.” *Orosz lélek és hadifogság Markovits Rodion regényeiben*). Az első mű a hadifogságról szól, hangsúlyos Markovits irodalmi-kulturális ismereteken alapuló elfogult csodálata az orosz táj és emberek iránt. A második alkotás a végtelennek tűnő orosz vidékről való, éveken át tartó hazatérés regénye.

Andrej Platonov (1899–1951) életművének különleges darabjáról írt tanulmányt Gyimesi Zsuzsanna (*A holokauszt előérzete Andrej Platonov műveiben*). A *Szemétfúvó szél* című elbeszélést 1933-ban írta Platonov, és az egyik legkorábbi antifasiszta műnek tekinthető. Gyimesi Zsuzsanna az említett elbeszélés keletkezéstörténete mellett figyelmet szentel Platonov *Az emberiség felszámolásáról* (1938) című cikkére és a második antifasiszta elbeszélésére, az *Éjfélkor az égen* című művére is. Mindkét elbeszélésben megmutatkozik az orosz író távolba látó képessége, és olyan összefüggésekre érez rá, amelyekre kortársai csak később váltak fogékonnyá. A kötet záró tanulmánya Pálosi Ildikó nevéhez kötődik, aki a nyelvészet területére kalauzolja az olvasót (*A magyar jön/megy ige mentális jelentései erza-mordvin és orosz megfelelőik tükrében*).

Összességében elmondható, hogy a *Ruszsztikai Könyvek 40. kötete* a sorozattól megszokott színvonalas, tartalmas kiadvány. Idősebb és fiatalabb kutatók érdekes, sokszínű témái képviselik a hazai oroszágkutatás „egy kimerevített pillanatát”. További eredményekben gazdag tevékenységet kívánunk a Ruszsztika Központnak és várjuk az új kiadványokat!

Bodor Mária

CONTENTS

1956 as Refugee Crisis: New Perspectives (Stefano Bottoni)	331
--	-----

Studies

James P. Niessen: The Culture of Welcome and the January, 1957 Austrian Refugee Quota Proposal	337
Gusztáv D. Kecskés: The NATO and the 1956 Hungarian Refugees	357
András Nagy: The Special Committee on the Problem of Hungary, 1957–1958: Bang-Jensen's Struggle with Eastern Spies and Western Bureaucrats	373
Nóra Deák: Operation Mercy: The (Not Impossible) Hungarian Refugee Resettlement Mission in the United States	397
Tiphaine Robert: The Return of 1956 Hungarian Refugees from Switzerland: Reasons and Interpretations of Returning Home in Propaganda Warfare	413
Attila Kovács: Yugoslavia and the 1956 Hungarian Refugee Crisis	433
András Lénárt: The Process of Growing up and Integration of the 1956 Emigrant Students into the Austrian Society	451
Balázs Balogh: The Social Integration of the Refugees of the 1956 Revolution in the USA	469

Book Reviews

Diplomatic Relations between Hungary and the Holy See, 1920–2015 (Petra Hamerli)	485
Cultural Diplomacy amid Diplomatic Tensions: France in Central and Eastern Europe, 1936–1940, 1944–1951 (Gusztáv D. Kecskés)	490
Studies from the Workshop of Russistics (Mária Bodor)	495

SZERZŐINK

Balogh Balázs, PhD, igazgató, MTA BTK Néprajztudományi Intézet • Bodor Mária, doktorandusz, Debreceni Egyetem BTK • Deák Nóra, PhD, könyvtárvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Angol–Amerikai Intézet Könyvtára • Hamerli Petra, doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem BTK • Kecskés D. Gusztáv, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Kovács Attila, PhD, tudományos munkatárs, Inštitut za narodnostna vprašanja (Nemzetiségi Kutatóintézet), Ljubljana • Lénárt András, PhD, tudományos munkatárs, Országos Széchényi Könyvtár 56-os Intézet • Nagy András, PhD, író, egyetemi oktató • Niessen, James P., PhD, könyvtáros, tudományos munkatárs, Rutgers University School of Arts and Sciences, New Brunswick • Robert, Tiphaine, tudományos munkatárs, Université de Fribourg Faculté des Lettres

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2016-os évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap